

інструкція взаємин М. Берлінського та М. Максимовича на основі аналізу матеріалів епістолярної спадщини вже була предметом дослідження у відповідній публікації одного із авторів цієї статті [15].

Останні роки свого життя престарілий Максим Федорович Берлінський доживав у колі родини. Помер він у січні 1848 р. на 84-му році життя. Після смерті Берлінського Михайло Максимович написав про свого старшого колегу/товариша: "...смиранный труженик науки жил уединенно в своем дому возле того места, где был некогда Кловский монастырь... Там Берлинский в последние годы жизни, сам был, можно сказать, живою древностью Киева" [13, с. 40]. З цих слів можемо відтворити в уяві останні роки життя людини, яка 180 років тому була в числі тих, хто закладав перші цеглини у фундамент Київського університету.

Список використаних джерел

1. Владимирский-Буданов М.Ф. История Императорского Университета Св. Владимира / по поручению Совета Ун-та Св. Владимира. Т. 1. Университет Св. Владимира в царствование Императора Николая Павловича. – К.: Тип. Им. ун-та Св. Владимира, 1884. – 674 [43] с.
2. Державний архів м. Києва, ф. 16, оп. 370, спр. 9.
3. Тамо само, ф. 16, оп. 370, спр. 80.
4. Тамо само, ф. 16, оп. 465, спр. 1967.
5. Тамо само, ф. 108, оп. 1, спр. 1.
6. Тамо само, ф. 108, оп. 3, спр. 53.
7. Енциклопедія Київського національного університету імені Тараса Шевченка [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://eu.univ.kiev.ua>
8. З іменем Святого Володимира: У 2 кн. – Кн. 1. / Упоряд. В. Короткий, В. Ульяновський – К.: Заповіт, 1994. – 398 с.
9. Інститут рукопису НБУ ім. В.І. Вернадського, ф. III, спр. 5117-5120. (Листи М. Берлінського до М. Максимовича).
10. Тамо само, ф. 175, спр. 1047.

А. Гончаров, канд. ист. наук, доц.,
А. Петровский, студ. магистратуры
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

М.Ф. БЕРЛИНСКИЙ И КИЕВСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ

В статье выясняется роль известного педагога и исследователя истории города Киева М.Ф. Берлинского в организации работы первоначального правления Императорского Университета Св. Владимира. Значительное внимание уделяется мероприятиям, которые осуществляло правление во главе с Максимом Берлинским в подготовке университета к его торжественному открытию.
Ключевые слова: М.Ф. Берлинский, Императорский университет Св. Владимира, университетское правление.

A. Goncharov, Ph. D. in History, Associate Prof.,
A. Petrovskiy, Master Stud.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

MAKSYM F. BERLYNSKYI AND KYIV UNIVERSITY

The article highlights the role of famous educational specialist and explorer of the Kyiv's history Maksym F. Berlynskyi when organizing the first Board of St. Volodymyr Imperial University. Considerable attention is given to measures which the Board directed by M. Berlynskyi realized in preparation the University to the ceremonial opening.

Key words: M. Berlynskyi, St. Volodymyr Imperial University, university Board.

УДК 39:34.712/714-032.5(477.43/44) "19/20"

Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т. Рильського НАН України, Київ

ІСТОРІЯ КАМЕНОТЕСНОГО ПРОМИСЛУ НА ПОДІЛЛІ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

В статті проаналізовано історіографію досліджень каменотесного промислу на Поділлі, охарактеризовано їх головні віхи та рівень наукової розробки галузі історії каменотесного промислу в даному регіоні.

Ключові слова: каменотесний промисел, історіографія, Поділля.

Постановка проблеми. Наукова розробка історії системи ремесел і промислів залишається актуальною в сучасній етнологічній науці України. В традиційній матеріальній культурі, поряд із основними, вагоме місце належить допоміжним заняттям селян, серед яких чільне посідає каменотесний промисел. Його особливістю є вузько регіональне поширення, пов'язане з наявністю,

11. Історія Київського університету: монографія / І.В. Верба, О.В. Вербовий, Т.Ю. Горбань та ін.; кер. авт. кол. В.Ф. Колесник. – Київ: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2014. – 895 с.

12. Короткий В.А. Михайло Максимович та освітні практики на Правобережній Україні в першій половині XIX століття / В.А. Короткий, С.Г. Біленький / – К.: ВЦ "Київський університет", 1999. – 388 с.

13. Максимович М. А. Поминка о М. Ф. Берлинском // Временник Московского Общества истории и древностей. – 1850. – Книга V. – С. 39-40.

14. Москальов Д.В. Із щоденника київського історика Максима Берлінського / Д. В. Москальов // Архіви України. – 2014. – № 3 (291). – С. 205-250.

15. Петровський А.І. Взаємини Максима Берлінського та Михайла Максимовича (за матеріалами епістолярної спадщини) / А.І. Петровський // Києвознавчі читання: історичні та етнокультурні аспекти. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 200-річчю від дня народження Тараса Шевченка та 250-річчю від дня народження Максима Берлінського (Київ, 27 березня 2014 р.) / Редкол.: О.П. Реєнт (голова), В.П. Капелюшний, О.П. Гончаров, Н.В. Терес. – К.: ПП "Фоліант", 2014. – С. 109-115.

16. Ректори Київського університету. 1834–2006 / В.В. Скопенко, В.А. Короткий, Т.В. Табенська та ін. – К.: Либідь, 2006. – 336 с.

17. Сборник постановлений по министерству народного просвещения : [В 3-х т.]. – 2-е изд. – СПб. : Тип. В. С. Балашева, 1875 – 1876. – В 4-х т. – Т. 2 : Царствование императора Николая I. 1825-1855 г.: Отделение 1-е : 1825-1839 г. – 1875. – 1576 стб.

18. Фон-Брадке Е. Автобиографические Записки сенатора Е.Ф. фон-Брадке // Русский архив: Историко-литературный сборник. – М.: Тип. В. Грачева и Ко, 1875. – Выпуски 1-4. – С. 269-306.

19. Центральний державний історичний архів України, м. Київ, ф.707, оп. 1, спр. 2.

20. Тамо само, ф. 707, оп. 1, спр. 92.

21. Тамо само, ф. 707, оп. 1, спр. 589.

22. Тамо само, ф. 707, оп. 1, спр. 592.

23. Тамо само, ф. 707, оп. 87, спр. 5.

24. Шульгин В.Я. История университета Св. Владимира / сочинение Виталия Шульгина ординарного проф. ун-та Св. Владимира; [сост. Виктор Короткий]. – Репринтное изд. – Киев : Либидь, 2011. – 230, XXXVI с. : ил. – Вых. дан. ориг.: Санкт-Петербург : В типографии Рюмина, 1860.

Надійшла до редколегії 11.09.14

В. Іванчишен, асп.

Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т. Рильського НАН України, Київ

ІСТОРІЯ КАМЕНОТЕСНОГО ПРОМИСЛУ НА ПОДІЛЛІ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

В статті проаналізовано історіографію досліджень каменотесного промислу на Поділлі, охарактеризовано їх головні віхи та рівень наукової розробки галузі історії каменотесного промислу в даному регіоні.

Ключові слова: каменотесний промисел, історіографія, Поділля.

Постановка проблеми. Наукова розробка історії системи ремесел і промислів залишається актуальною в сучасній етнологічній науці України. В традиційній матеріальній культурі, поряд із основними, вагоме місце належить допоміжним заняттям селян, серед яких чільне посідає каменотесний промисел. Його особливістю є вузько регіональне поширення, пов'язане з наявністю,

необхідних для розвитку промислу, легко оброблюваних порід каменю. Можемо окреслити території поширення обробки каменю в загальноукраїнському контексті. Насамперед, це території етнічного Східного Поділля (територія сучасних Вінницької, Хмельницької областей і Балтського району Одеської області), а також, частково Закарпатська, Івано-Франківська, Житомирська, Че-

рнігівська та Херсонська області. Особливої уваги заслуговують території сучасних Вінницької і Хмельницької областей, в яких навіть сьогодні наявний асортимент кам'яних виробів у господарському житті селян. Варто відзначити також проведення щорічних каменотесних пленерів, які відроджують забуті технології майстрів і популяризують традиційну культуру українців. Однак, це неможливо без ґрунтового наукового дослідження каменотесного промислу на східному Поділлі, і насамперед, окреслення кола вже наявних на сьогодні наукових праць присвячених даній темі.

Зазначимо, що історіографічна база досліджень каменотесного промислу на території Поділлі є незначною, що зумовлює необхідність та актуальність подальших студій. Той факт, що на сьогодні існують лише поодинокі розвідки, які розкривають сутність та історію каменотесного промислу на Поділлі, засвідчує, що історики та етнологи приділяли недостатню увагу промислу обробки каменю, який протягом тривалого історичного періоду займав чільне місце в системі життєзабезпечення селян Поділлі.

Формулювання цілей статті. Метою даної розвідки є з'ясування та характеристика основних аспектів історіографії досліджень каменотесного промислу на Поділлі.

Виклад основного матеріалу. Обробка каменю, як матеріалу, сягає найдавніших часів. Дискусійним до сьогодні залишається питання хронології та характеру трансформації обробки каменю на каменотесний промисел як допоміжне заняття селян, що передбачав виготовлення і збут виробів.

Для визначення історичних паралелей виникнення та генези розвитку каменотесного промислу на Поділлі цінним є науковий доробок археолога П. Хавлюка. Він у 70-80-х рр. XX ст. вів полеміку з іншими науковцями довкола проблеми особливостей виготовлення і складу кам'яних жорен на території Вінницької області в часи Давньої Русі (V-XII ст.), довівши при цьому широке розповсюдження кам'яних жорен на Русі шляхом мінові торгівлі, що дає змогу робити висновок про зародження і становлення обробки каменю як промислу саме в цей період [8, с. 34-41].

Відомості з історії каменотесного промислу знаходимо в монографії визначного українського історика О. Компан "Міста України у другій половині XVII ст.", в якій авторка фіксує наявність ремісничих професій жорновиків, каменотесів, будівничих в XVII ст., що дозволяє зробити припущення про значну історичну тяглість та еволюцію промислу [8, с. 173, 175, 202].

В 40-х рр. XIX ст. починається дослідження соціально-економічного та культурного розвитку регіону Поділля царським урядом. Потреба в цьому диктувалась необхідністю використання ресурсів Поділля, що дісталося Російській імперії від колишньої Речі Посполитої. В 60-х рр. XIX ст. створюються Подільський статистичний комітет і Подільський історико-археологічний єпархіальний комітет, завдання яких полягали в усесторонньому дослідженні Подільського краю. Результатом їх роботи стало видання "Обзор Подольской губернии", 12 випусків "Трудов" статистичного комітету, "Подольских епархиальных ведомостей" і "Экономической жизни Подолия" [9, с. 78-79; 10, с. 94-95]. Безумовно, головною заслугою вказаних організацій є збір і фіксація етнографічного матеріалу.

Найбільш значимим і плідним в нагромадженні матеріалів з історії промислу є період кінця XIX – початку XX ст., упродовж якого подільська земська адміністрація на вимогу імперського уряду ініціювала "кореспондентські дослідження" ремесел та промислів на Поділлі.

Найвагомішою з них є розвідка Ю. Александровича "Каменотесы-кустари в Подольской губернии". Попри те, що дана етнографічна праця має описовий характер, вона є унікальною, з огляду на те, що є першим узагальнюючим дослідженням з історії і техніки каменотесного ремесла краю. Окрім того, Ю. Александрович подав стислий екскурс з історії каменотесного ремесла на Поділлі. Початок виготовлення кам'яних виробів дослідник датує XIV ст., про що, на його думку, свідчать численні написи, герби і девізи, висічені на кам'яних карнизах, сходинах, плитах будівель. Завдяки Ю. Александровичу етнологічній науці стали відомі центри каменотесного промислу, що існували в Ямпільському повіті, зокрема у селах Русаві, Дзигівка, Мервинця, Букатинці і Бандишівці [1, с. 465-501].

В руслі "кореспондентського дослідження", ініційованого земством, слід відмітити працю А. Прусевича "Обзор данных о кустарных промыслах Подольской губернии". В ній дослідник поставив собі за мету дати повну картину системи ремесел та промислів на Поділлі. Цінність даної розвідки полягає в тому, що на основі статистичних даних про кількість дворів та число кустарів автор виокремив місце обробки каменю серед інших ремесел, наголосивши на локальному характері даного промислу. Піком розвитку каменотесного ремесла автор вважає початок – середину XIX ст., мотивуючи це наявністю розвиненої технології, значною кількістю майстрів і центрів промислу та широким ринком збуту (Київщина, Херсонська губернія та Крим) [7, с. 37-49].

Важливе значення для наукової розробки історії обробки каменю на Поділлі має історико-географічний нарис Д. Григор'єва-Нашого, зокрема висновок автора про те, що каменотесний промисел мав домашній характер, тобто виготовлені предмети не продавали, а встановлювали на своїх подвір'ях. Хоча розвідка має переважно етнографічно-описовий характер, утім в ній знаходимо важливі висновки, що є на сьогодні унікальним джерелом з історії промислу [2].

Протягом XX ст. каменотесний промисел втратив свою значимість в системі життєзабезпечення і господарського укладу подільян, а тому цілеспрямовано не досліджувався. Із сучасних студій варто відмітити розвідки В. Косаківського та З. Гудченко, які за результатами експедицій, проведених протягом 2000-2008 рр., зафіксували наявність каменотесного промислу в селах Ямпільського та Томашпільського районів Вінниччини в наш час [3, 85-92; 5, с. 54-56; 6, с. 95-122].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, історіографічна база наукової розробки каменотесного промислу є недостатньою. Епізодичні відомості знаходимо в працях істориків, що займались переважно економічною історією. Можемо констатувати, що найбільш плідним був збір матеріалів протягом XIX – початку XX ст. За допомогою створених російським урядом установ було зібрано, систематизовано і опубліковано значний масив етнографічного матеріалу. Перші праці дослідників з історії каменотесного промислу мають особливе значення, адже розкривають відомості з перших уст та висвітлюють методологічний інструментарій кінця XIX – початку XX ст.

Список використаних джерел

1. Александрович Ю. Каменотесы-кустари и ремесленники Подольской губернии // Кустарные промыслы Подольской губернии. – К., 1916. – С. 465-501.
2. Григор'єв-Наш Д. Поділля. Географічно-історичний нарис. – Кам'янець-Подільський, 1918.
3. Гудченко З. Бушанські мурі // Буша: природа, археологія, історія, етнографія та фольклор сіл Бушанської сільської ради / За наук. ред. В. Косаківського. – Вінниця, 2009.

4. Компан О. Міста України в другій половині XVII ст. – К., 1963.
5. Косаківський В. Ремесла, промисли та народні майстри // Одвічна Русава (етнографія та фольклор с. Стіна на Поділлі). – Вінниця, 2003.
6. Косаківський В. Ремесла, промисли та допоміжні види господарства // Буша: природа, археологія, історія, етнографія та фольклор сіл Бушанської сільської ради / За наук. ред. В. Косаківського. – Вінниця, 2009.
7. Прусевич А. Обзор данных о кустарных промыслах Подольской губернии // Экономическая жизнь Подольи. – 1913. – № 13. – С. 37-49.

8. Хавлюк П. До питання про виготовлення жорен у Давній Русі // Археологія: 36. наук. ст.: Вип. 9. – К., 1973. – С. 34-41.
9. Чаговець Т. Основні віхи в історії культури каменю на Вінниччині // Тези доп. 10-ї Вінницької обл. іст.-краєзн. конф. 6 вер. 1991 р. – Вінниця, 1991. – С. 78-79.
10. Ющенко О. Народні промисли та ремесла Поділля: історико-етнографічні дослідження краю XIX-XX ст. // Народна творчість та етнографія. – 2008. – №5. – С. 92-98.

Надійшла до редколегії 12.09.14

В. Иванчишин, асп.

Институт искусствоведения, фольклористики и этнологии им. М.Т.Рыльского НАН Украины, Киев, Украина

ИСТОРИЯ КАМЕНОТЕСНОГО ПРОМЫСЛА НА ПОДОЛЬЕ: ИСТОРИОГРАФИЯ ПРОБЛЕМЫ

В статье проанализирована историография исследований каменотесного промысла на Подолье, дается характеристика этапности и уровня его научной разработки

Ключевые слова: каменотесный промысел, историография, Подолье.

V. Ivanchyshen, Graduate Student

Institute of Arts Criticism, Folkloristics and Ethnology National Academy of Science of Ukraine, Kyiv, Ukraine

HISTORY OF STONEWORK IN PODILLYA: HISTORIOGRAPHY OF THE PROBLEM

The historiography of the researches of stonework in Podillya is analyzed in the article, craft's main stages and level of scientific development in this region were characterized.

Keywords: stonework, historiography, Podillya.

УДК 373-055.2:94(47) "18"

М. Кондратюк, асп.

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Черкаси

ВИХОВНІ ЗАСОБИ ТА МЕТОДИ ПОКАРАННЯ У ЖІНОЧИХ ГІМНАЗІЯХ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ КІНЦЯ XIX СТ.

У статті висвітлюються основні методи та способи виховання учениць у середніх навчальних закладах Росії наприкінці XIX ст.

Ключові слова: жіноча освіта, гімназії, виховання, Міністерство народної освіти, Російська імперія.

На початку XX ст. питання виховання та освіти стають об'єктами обговорення в суспільстві. Реформування жіночої гімназійної освіти проходило в непросту для Російської імперії історичну епоху. В умовах модернізації економіки та соціальної сфери перед урядом Миколи II постала необхідність вирішення абсолютно нових проблем. Застарілі методи виховання не відповідали останнім педагогічним нововведенням та іноді суперечили тогочасному законодавству. Тілесні та моральні покарання гімназисток почали викликати занепокоєння батьків й незадоволення з боку гімназисток. Тому Міністерство народної освіти (далі – МНО) йде на пошуки компромісу та запроваджує нові методи виховання.

Метою статті є аналіз організації, змісту, форм і методів виховання та покарання учениць жіночих гімназій та теренах Російської імперії наприкінці XIX ст.

Серед сучасних істориків, які займаються вивченням даного питання, привертають до себе увагу публікації Котлової Т. Б., Сухенко Т. В., Дніпрова Е. Д., Усачової Р. Ф., що розкривають різні аспекти історії жіночої освіти [1; 7].

Гімназія надавала закінчену середню освіту та готувала до вступу в університет. Навчальний курс включав у себе: російську мову, арифметику, геометрію, французьку та німецьку мови (у деяких навчальних закладах за вибором гімназисток), орфографію, малювання, спів, жіноче трудове навчання і танці. Іноземні мови були обов'язковим предметом, і тому за їх вивчення вносилися додаткова плата. Закінчивши педагогічне відділення гімназії, учениці отримували свідоцтво "домашньої вчительки".

Організація та зміст навчально-виховного процесу у жіночих гімназіях XIX – початку XX ст. регламентували-

ся відповідними документами – статутами та положеннями. За цей час МНО видало декілька статутів, що регулювали внутрішній порядок середніх навчальних закладів: "Статут гімназій та училищ повітових і паравісних, які перебували у відомстві університетів: Санкт-Петербурзького, Московського, Казанського та Харківського" від 1828 р.; "Статут гімназій і протогімназій Міністерства Народної Освіти" від 1864 р.; "Статут гімназій і протогімназій Міністерства Народної Освіти" від 1871 р. Така часта зміна одного статутного положення іншим була обумовлена внутрішніми та зовнішніми чинниками суспільства. Статуту та положення гімназій повністю контролювали внутрішнє та зовнішнє життя вихователів та гімназисток [10].

Статуту наголошували на тому, що гімназії необхідні для гідного виховання молодих людей, котрі не мають наміру або не можуть продовжувати навчання в університетах, і тому всі виховні засоби є виправданими. Також зазначалося, що педагоги мали обирати час для проведення виховних бесід, коректно робити свої настанови та поради, повинні вміти іноді бути поблажливими й суворими, але ні в якому разі не проявляти слабку силу волі. Викладачі зобов'язувалися займатися не тільки з вибіркою учнями, але особливо звертати увагу на тих учениць, які не встигали [11].

Для успішності навчального процесу вводилися педагогічні ради, що склалися з директора, інспектора та старших вчителів гімназії. Їх головною метою було "удосконалення методів викладання та утвердження доброї моральності між вихованцями" [2, с. 48-49].

У циркулярі МНО інспекторам навчальних округів від 19 листопада 1864 р. роз'яснювалося, що "незважаючи на тісний зв'язок між викладанням і вихованням,